

การศึกษาการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน วัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร

A Study of Preservation Movement for the Social and Cultural Rights of
Cultural Communities and Historic Districts in Bangkok

กาญจนา เหล่าโชคชัยกุล¹ อมต จันทรังษี² และอมรรapun จริงจิตร์³

Kanjana Laochockchaikul, Amata Jantarangsee, Ammaraporn Chingchit

Received: September 11, 2022

Revised: November 14, 2022

Accepted: December 05, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ทบทวนการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสิทธิในพื้นที่เชิงกายภาพ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชน และ 2) วิเคราะห์และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการจัดการและบริหารพื้นที่เมืองที่เสมอภาคแก่พื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ภายใต้ขอบเขตเชิงพื้นที่ คือ ชุมชนและย่านในพื้นที่กรุงเทพมหานคร บทความนี้ทบทวนเอกสารการศึกษาและวิจัยชุมชนในกรุงเทพมหานครในช่วงเวลา 5 ทศวรรษ (2520-2560) รวมถึงเอกสารและข้อบัญญัติทางกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ชุมชนและประวัติศาสตร์เพื่อสำรวจขอบเขตและพื้นที่ความรู้ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับชุมชนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีมาก่อน และวิเคราะห์การจัดการพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร พบว่า งานศึกษาและ

¹ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์; Thammasat University

² มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์; Kasetsart University

³ นักวิชาการอิสระ; Independent Scholar

วิจัยชุมชนในกรุงเทพมหานครมีข้อจำกัดทางการศึกษาทั้งจากพื้นที่ศึกษา สาขาวิชาที่ให้ความสนใจ และระดับงานศึกษา ทำให้ยากต่อการผลักดันผลการศึกษาเข้าสู่ประเด็นเชิงนโยบาย การวิเคราะห์ มาตรการทางกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ชุมชนและย่านประวัติศาสตร์ใน กรุงเทพมหานคร พบช่องว่างของกฎหมาย คือ การให้คำนิยามที่ไม่ชัดเจนและไม่หลากหลาย และการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่นในทางกฎหมายในระดับน้อย งานวิจัยนี้ เสนอว่า ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการจัดการและบริหารพื้นที่เมืองที่เสมอภาคและยั่งยืนแก่ พื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครควรหลีกเลี่ยงการกำหนดนโยบาย และแนวทางที่จากบนลงล่าง และคำนึงถึงการบริหารจัดการและการยอมรับจากทุกฝ่าย กระบวนการทำงานควรมีต้นแบบหรือโมเดลของกระบวนการในการทำงาน โดยมีผู้มีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องในรูปแบบไตรภาคี

คำสำคัญ: ชุมชนวัฒนธรรม, ย่านประวัติศาสตร์, นโยบายการพัฒนาเมือง, กรุงเทพมหานคร

Abstract

The objectives of this research article were 1) to review the study of cultural communities and historical districts, especially in the field of social movements to protect the right to physical space, history and communities; and 2) to analyze and present policy recommendations for management and administration of urban areas for cultural community areas and historic districts of Bangkok. It was a qualitative research by studying relevant documents and research. Under the spatial boundary, they were communities and neighborhoods in the area of Bangkok. This paper reviewed community studies and research papers in Bangkok over five decades (1977-2017), including documents and legal provisions on community and historical site management to explore the scope and area of knowledge that studied social communities and culture that existed before and analyzing the management of cultural community areas and historical districts of Bangkok. It was found that community education and research in Bangkok had study limitations from both the study area, field of interest and level of work studied. This made it difficult to push study results into policy issues. From analysis of Thai legal measures related to the

management of community areas and Historic districts in Bangkok, there was a gap in the law, which was unclear definition and not diverse as well as less emphasis on community and local participation in legislation. This research proposed that policy recommendations for equitable and sustainable urban management and administration of the cultural community and historic districts of Bangkok should avoid top-down policy and approaches, and consider management and acceptance from all parties. Workflows should have prototypes or models of workflows by participants involved in a tripartite format.

Keywords: Cultural Community, Historic District, Urban Development Policy, Bangkok

บทนำ

การพัฒนาเป็นเหรียญสองด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาที่เกิดขึ้นในพื้นที่เมืองขนาดใหญ่ที่รองรับกิจกรรมการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้พื้นที่ของเมืองเป็นเสมือนเวทีที่มีตัวแสดงหลายฝ่ายเข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งการประสานความร่วมมือและการช่วงชิงต่อรอง ภายใต้ปรากฏการณ์นี้ย่อมก่อให้เกิดคำถามที่ว่าฝ่ายใด หรือใครกันควรมีสืบทิดกำหนดทิศทางการพัฒนาเมือง คำตอบที่ปรากฏย่อมมีความหลากหลายตามแต่จุดยืนของผู้ตอบ คำตอบต่อทิศทางการพัฒนาเมืองจึงไม่เคยมีสูตรสำเร็จแน่นอน อีกทั้งยังสร้างวงจรการถกเถียงเพื่อแย่งชิงพื้นที่ในคำตอบนั้นต่อไปอย่างไม่มีจุดสิ้นสุด ท่ามกลางการถกเถียงที่ไม่สิ้นสุดนั้น หลายครั้งอำนาจการกำหนดและจัดการทิศทางเมืองก็อยู่ในกำมือของหน่วยงานภาครัฐที่ดำเนินการอย่างเบ็ดเสร็จจามแนวคิดการพัฒนาที่มองลงมาจากผู้กำหนดในส่วนบน และละเลยต่อผู้คนที่หลากหลาย การพัฒนาที่เกิดขึ้นในเมืองใหญ่จึงดูเหมือนเวียนวนอยู่ในวงจรที่เริ่มจากการไม่มีส่วนร่วม อันก่อให้เกิดความไม่เข้าใจ ตั้งแต่ระดับนโยบาย ไปจนถึงขั้นการลงมือปฏิบัติ การพัฒนาที่มองลงมาจากผู้กำหนดหรือการพัฒนาจากบนลงล่างนี้เองได้สร้างบาดแผลให้พื้นที่ ชุมชน และคนที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เมื่อการพัฒนาหลักให้เขาเหล่านั้นต้องกลายเป็นผู้ต่อต้าน ผู้แพ้ และผู้เสียสละเพื่อให้เมืองได้มีความก้าวหน้า

การศึกษาและทำความเข้าใจสถานการณ์ของเมืองมีหลากหลายมุมมอง ไม่ว่าจะเป็นการทำความเข้าใจต่อสถานการณ์ที่ดินในเมืองแบบทุนนิยมซึ่งถูกจัดการและใช้งานบนตรรกะของการสร้างผลกำไรหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหลักทำให้ที่ดินในเมืองมีสถานะเป็นสินค้า

(Commodity) มากกว่าเป็นพื้นที่ใช้ประโยชน์เพื่อยู่ออาศัย หรือที่นักคิดสายมาร์กซิสต์เรียกว่าเป็นกระบวนการทำให้พื้นที่เมืองกลายเป็นสินค้า (Commodification of Urban Space) (Parker, S., 2003) เมื่อมูลค่าการแลกเปลี่ยน (Exchange Value) มากกว่ามูลค่าใช้สอย (Use Value) เพราะพื้นที่เมืองก็ดึงดูดกิจกรรมที่ไม่สร้างผลประโยชน์หรือสร้างผลประโยชน์น้อยจึงไม่เป็นที่ต้องการและถูกผลักออกจากพื้นที่เมืองโดยปริยาย กรุงเทพมหานครเป็นหนึ่งในมหานครระบบทุนนิยมที่มีกระบวนการทำให้พื้นที่เมืองกลายเป็นสินค้าอย่างเข้มข้น เมื่อชุมชนเก่า ย่านเก่า แม้ว่าจะจะเป็นชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพฯ ที่มีคุณค่าทางวัฒนธรรมและสะท้อนประวัติศาสตร์ที่ว่า ไม่สามารถสร้างผลกำไรหรือผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้แก่เมือง จึงตกอยู่ในความเสี่ยงต่อการเปลี่ยนเป็นพื้นที่ที่สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจได้มากกว่า ที่เรียกว่ากระบวนการฟื้นฟูเมืองแบบเน้นการพัฒนาพื้นที่ หรือกระบวนการเจนตริฟิเคชัน (Gentrification) กระบวนการนี้เป็นการฟื้นคืนย่านเมืองที่ซบเซาให้กลับมาได้รับความนิยมอีกครั้งจากการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่เมืองชั้นในของชนชั้นที่มีความมั่งคั่งและร่ำรวยกว่าผู้อยู่อาศัยเดิมหรือผู้ที่ครอบครองพื้นที่เมืองเดิม อาจมองได้ว่าเจนตริฟิเคชันเป็นกระบวนการฟื้นฟูเมืองแบบเน้นการพัฒนาพื้นที่ (Lees, L., Shin, H. B., and Lopez-Morales, E., 2016) ที่เป็นกระบวนการตามธรรมชาติของเมืองทุนนิยม จากการกลับเข้ามาอยู่อาศัยหรือใช้พื้นที่ศูนย์กลางเมืองด้วยศักยภาพในการซื้อที่ดินจากผู้อยู่อาศัยเดิมที่มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีกว่าของชนชั้นที่มั่งคั่ง เนื่องจากเจนตริฟิเคชันเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เมืองตอบสนองผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากกว่ามิติทางสังคมและวัฒนธรรม (Zielenbach, 2000 อ้างถึงในยงธนิศร์ พิมลเสถียร, 2556) กระบวนการนี้จึงส่งผลกระทบทางลบต่อการคงอยู่ของชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ รวมถึงผลักผู้ด้อยกว่าในทางเศรษฐกิจและอำนาจให้ออกนอกพื้นที่ เจนตริฟิเคชันจึงเป็นกระบวนการสร้างความเหลื่อมล้ำแก่ผู้อยู่อาศัยและลดทอนสิทธิที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์พึงมี ดังนั้นแล้ว การอนุรักษ์เมือง ซึ่งหมายถึงการรักษาเมืองเก่า ชุมชนเก่า หรือย่านประวัติศาสตร์ในเมือง (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร, 2556) จึงถือเป็นเรื่องสำคัญ เพราะนอกจากการอนุรักษ์เมืองนั้นจะเป็นไปเพื่อเหตุผล เรื่องความทรงจำทางวัฒนธรรม (Cultural Memory) ด้วยการรักษาหลักฐานทางกายภาพในเชิงประวัติศาสตร์ที่ถ่ายทอดคุณค่าให้คนในยุคปัจจุบันและอนาคตได้ศึกษาและชื่นชมแล้ว ยังเป็นการรักษาความหลากหลายของสภาพแวดล้อม (Environmental Diversity) การสร้างเอกลักษณ์ของพื้นที่ในเชิงสัญลักษณ์ ซึ่งช่วยให้แต่ละเมืองมีความโดดเด่นแตกต่างจากเมืองอื่น และยังสามารถสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่มาจากกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวได้อีกด้วย การอนุรักษ์เมืองนั้นควรจะต้องดำเนินไปพร้อมกับการปรับปรุงฟื้นฟูเมือง (Urban Revitalization) อันหมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของเมืองหรือ

ส่วนของเมืองที่เกิดความเสียหาย เสื่อมโทรม หรือเสื่อมถอย ให้มีสภาพที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมร่วมสมัย (ยงธนิศร์ พิมลเสถียร, 2556) กระบวนการในการอนุรักษ์และฟื้นฟูเมืองนั้นไม่ควรจะดำเนินการแยกจากกัน และควรอยู่บนหลักการการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยจะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์และการฟื้นฟูเมืองมีผลเป็นอย่างมากทั้งการสามารถทำให้ชุมชนดำรงอยู่หรือสลายตัวไปของชุมชน วัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร การดำรงอยู่ของชุมชนอาจเกิดขึ้นจากการอนุรักษ์ที่เชื่อในการรักษามรดกวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ รวมถึงการฟื้นฟูเมืองที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้สามารถอยู่ร่วมกับการพัฒนา ในทางตรงกันข้าม การสลายตัวและสูญหายของชุมชนวัฒนธรรมนั้นก็อาจเกิดจากแนวคิดการอนุรักษ์ซึ่งไม่นับรวมคน และการฟื้นฟูเมืองที่คำนึงถึงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของเมืองเป็นหลัก นอกจากนั้น การทำความเข้าใจเมืองยังต้องมีการคำนึงถึงแนวคิดเรื่องสิทธิในพื้นที่เมืองในการบริหารจัดการเมือง โดยเฉพาะประเด็นสิทธิในการสร้างสรรค์ สิทธิที่จะมีความแตกต่าง (Rights to Difference) และการมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่และการใช้งานเมือง (Lefebvre, 1968; 1996 cited in Huchzermeyer, M., 2014) เพื่อสร้างมุมมองใหม่ว่า ผู้คนชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์มีสิทธิในการอยู่อาศัยในพื้นที่ชั้นในเมือง ในฐานะของผู้อยู่อาศัยที่คงรูปแบบของชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ที่สร้างความแตกต่างหลากหลายให้แก่เมืองและในฐานะของผู้อยู่อาศัยในเมือง ดังนั้นผู้อยู่อาศัยในชุมชนเก่า ย่านเก่า หรือชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ก็ควรได้รับสิทธิในการจัดการพื้นที่ชุมชนและชุมชนมีสิทธิที่จะตั้งอยู่เพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่เมือง

ปรากฏการณ์และปัญหาที่วนเวียนในวงจรก่อให้เกิดความเหลื่อมล้ำ ในเขตเมืองใหญ่อย่างกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นเมืองที่ก่อร่างสร้างขึ้นมาผ่านประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน และเต็มไปด้วยชุมชนที่หลากหลาย ย่านต่าง ๆ ของกรุงเทพฯ ล้วนแต่เป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาเมืองให้เติบโตขึ้นในแต่ละกระแสเวลา ทว่าเมื่อเมืองขยายขึ้น ด้วยการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาเมืองก็เพิ่มขึ้น ผู้คน และชุมชนที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของเมือง ถูกมองเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา ดังเช่นปรากฏในเรื่องราวการต่อสู้ต่อรองที่เกิดขึ้นของชุมชนป้อมมหากาฬที่ในตอนท้ายก็จบลงที่ความพ่ายแพ้ และความสูญเสียพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไป (มติชนออนไลน์, 2559) การทำความเข้าใจเพื่อช่วยให้หลุดพ้นต่อวงจรปัญหา อาจต้องเริ่มตอบคำถามที่ว่า “สิทธิในเมืองเป็นของใคร” และจากปรากฏการณ์ที่คน ชุมชน และย่านต่าง ๆ ในเมืองใหญ่เข้ามาเป็นตัวแสดงที่มีบทบาท โดยไม่ได้ต้องการมีฐานะเป็นเพียงผู้ประสบปัญหา แต่ต้องการเป็นผู้มีส่วนร่วม มีพื้นที่ มีตัวตน มีเสียง มีบทบาทในการตัดสินใจ และมีส่วนในการกำหนดทิศทางของการพัฒนาเมือง

ในทิศทางที่ไม่เพียงให้ความสำคัญแต่มูลค่าทางเศรษฐกิจ แต่เรียกร้องให้มีพื้นที่และมุมมองต่อพวกเขาในแง่คุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ บทเรียนจากการดำเนินการที่ผ่านมาไม่ว่าจะสำเร็จหรือล้มเหลว ล้วนแต่มีคุณค่าต่อการศึกษาและทำความเข้าใจ

การวิจัยนี้นอกจากจะต้องการศึกษา ทบทวนและวิเคราะห์การเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องสิทธิทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานครผ่าน การทบทวนจากงานศึกษาพื้นที่ต่าง ๆ ของกรุงเทพมหานครแต่ละช่วงเวลา เพื่อสะท้อนและชี้ให้เห็น ปัญหาที่ดำรงอยู่แล้ว ยังต้องการนำเสนอมุมมองที่ใส่ใจต่อคน ชุมชน และย่านโดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ การกำหนดข้อเสนอเชิงนโยบายที่ตั้งอยู่บนความเป็นธรรม เพื่อดูแลและบริหารจัดการเมืองศูนย์กลางหรือกรุงเทพมหานครที่แตกต่างไปจากเดิม บนความตระหนักที่ว่า ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ เป็นองค์ประกอบสำคัญของ กรุงเทพมหานคร ชุมชนควรมีสถานะและได้รับการปกป้องในฐานะทรัพยากรที่มีคุณค่าของสังคมที่ไม่ควรถูกประเมินด้วยมูลค่าทางเศรษฐกิจ ด้วยหวังให้การศึกษาในครั้งนี้นำไปสู่การเปิดพื้นที่องค์ความรู้ การทำความเข้าใจและเสนอแนวทางในการจัดการต่อปรากฏการณ์ที่ “คุณค่าคนไม่เท่ามูลค่าเมือง” อันจะทำให้ “ความเหลื่อมล้ำ” ในมิติสังคมและวัฒนธรรมในสังคมไทยลดน้อยหรือ แคลงทั้งทางตรงและทางอ้อม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อทบทวนการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของ กรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสิทธิในพื้นที่เชิงกายภาพ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชน
2. เพื่อวิเคราะห์ และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการจัดการและบริหารพื้นที่เมืองที่เสมอภาคแก่พื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร

วิธีการดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ภายใต้ขอบเขตเชิงพื้นที่ คือ ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร การวิจัยกำหนดแนวทางการรวบรวมข้อมูลไว้ 2 ส่วนสำคัญ คือ

1. ทบทวนเอกสารการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานครในช่วงเวลา 5 ทศวรรษ (ทศวรรษ 2520-2560) ที่ผ่านมา เพื่อสำรวจขอบเขต และพื้นที่ความรู้ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ที่มีมาก่อน เพื่อทำความเข้าใจ

เข้าใจต่อทิศทางการสนใจและความรู้ในระยะเวลาที่ผ่านมา ทั้งจะช่วยให้เข้าใจแนวทาง มิติ และมุมมองที่มีต่อชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ ทั้งในประเด็นปัญหา และความคลี่คลายทั้งที่เป็นอดีต หรือดำเนินมาถึงปัจจุบัน

2. ทบทวนเอกสารด้านกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเมือง เพื่อแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของกฎหมายที่บังคับใช้ในการจัดการและดำเนินการต่อชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร

สรุปผลการวิจัย

1. การทบทวนการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะเรื่องการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสิทธิในพื้นที่เชิงกายภาพ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชน พบว่า การศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร ในช่วงระยะเวลา 5 ทศวรรษ (ทศวรรษ 2520-2560) ที่ผ่านมามีทิศทางที่แตกต่างกันในแต่ละช่วงระยะเวลา ดังนี้

1.1 ในช่วงระยะเวลาทศวรรษที่ 2520 ทิศทางการศึกษาที่ของงานวิจัยส่วนใหญ่ เน้นการศึกษาโครงสร้าง สภาพและลักษณะทางกายภาพของชุมชน การวางผังชุมชนดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่อดีต รวมถึงเริ่มมีความต้องการรักษาหรือคงสภาพโครงสร้างของชุมชนให้คงไว้ (นวลจันทร์ ทองไม้ผา, 2522; จิรพร แสงศิลป์, 2527) ตลอดจนผลกระทบของการไล่รื้อชุมชนแออัดที่อยู่ในเมือง ไ้รื้อจากเจ้าของที่ดินทั้งรัฐและเอกชนด้วยเหตุผลทั้งเพื่อประโยชน์ส่วนตนและเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (สมพงษ์ พัดบุย, 2527) ที่อ้างถึงความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อม และความเป็นระเบียบเรียบร้อยของเมือง อันจะนำมาสู่การศึกษาเพื่อสนับสนุนการจัดระเบียบผังเมืองและการออกข้อกำหนดต่าง ๆ ทั้งเพื่อควบคุมอาคารการก่อสร้างในบริเวณพื้นที่ต่าง ๆ รวมไปถึงแนวทางเพื่อสร้างความเป็นระเบียบของเมืองและผังเมืองเพิ่มขึ้น (ชาติชาย ไชยสิทธิ์, 2528; กิ่งเพชร สีนหาชีวะ, 2529)

1.2 ในช่วงระยะเวลาทศวรรษที่ 2530 สภาพสังคมไทยในเวลานั้นอยู่ในบริบทการส่งเสริมการพัฒนาอย่างเข้มข้น งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร มีทิศทางเป็นไปในการศึกษารายละเอียด แม้จะมีการกล่าวถึงเรื่องการค้นหาคุณค่าเพื่อการอนุรักษ์ แต่ก็มีทิศทางเพื่อสนับสนุนและเตรียมการเพื่อการพัฒนา (โสภณ จงสมจิตร, 2530; ทวีเดช คงอ่อน, 2538) ท่ามกลางการพัฒนาของเมืองที่เข้มข้นขึ้น ก็พบว่าการศึกษาความเคลื่อนไหวของชุมชนในเมืองเพื่อการจัดการตนเองและการมีส่วนร่วมก็เริ่มขยายตัวขึ้น

1.3 ในช่วงระยะเวลาทศวรรษที่ 2540 เป็นช่วงที่ประเทศไทยเผชิญกับปัญหาด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบที่เกิดขึ้นก็ส่งผลกระทบต่อเมืองเช่นกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากทิศทางของงานศึกษาในช่วงเวลานี้ที่สนใจถึงการเปลี่ยนแปลง การปรับตัว และการฟื้นฟูจากผลกระทบจากการพัฒนาที่ผ่านมาที่เกิดขึ้นในชุมชน (เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์, 2543; สุภา รุจิรกุล, 2545; วสิษฐ พจนะวาที, 2549; สนิตนาฏ วงศ์สวัสดิ์, 2545; ชมพูนุท พบสุข, 2549) ทั้งการรื้อย้าย การอนุรักษ์ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม รวมถึงการปรับตัวเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น การศึกษามักแสดงให้เห็นการต่อสู้ในเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของที่อยู่อาศัย แต่ได้ชี้ให้เห็นถึงการยอมรับต่อแนวทางการพัฒนาเมืองและการแก้ไขปัญหาเมืองอย่างยั่งยืนที่จะต้องเปิดโอกาสให้คนในชุมชน หรือพื้นที่นั้นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไข วางแผน และกำหนดอนาคตของพื้นที่ร่วมกัน

1.4 ในช่วงระยะเวลาทศวรรษที่ 2550 งานศึกษาทำหน้าที่วิพากษ์วิจารณ์ต่อการพัฒนาเมืองที่เป็นไปอย่างก้าวกระโดดและไม่รอบคอบอันส่งผลให้เกิดปัญหาทั้งทางกายภาพ (ทัศนศาสตร์, 2555) และวัฒนธรรม ไม่ว่าในย่านเก่าแก่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่กำลังจะเลือนหายไป (วรี จิระรัตน์พันธ์, 2550) หรือการดำรงอยู่ของชุมชนแออัดที่ตั้งอยู่ในเมืองที่สัมพันธ์กับการขยายตัวด้านเศรษฐกิจของเมือง ไปจนถึงเรื่องของสิทธิในการอาศัยอยู่ในเมือง (ณัฐพล แสงอรุณ, 2555)

1.5 ในช่วงระยะเวลาทศวรรษที่ 2560 งานศึกษาส่วนใหญ่ยังปรากฏเรื่องผลกระทบของชุมชนที่ได้รับจากการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลง สะท้อนให้เห็นถึงการพัฒนาที่ล้มเหลว และให้ความสนใจต่อแนวคิดการพัฒนาอย่างมีส่วนร่วมและยั่งยืนเพิ่มมากขึ้น ทั้งในเรื่องของความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในชุมชนต่าง ๆ และในเรื่องความใส่ใจต่อเรื่องของสิ่งแวดล้อม (สร้อยสุข พงษ์พูล, 2553) ซึ่งดำเนินการผ่านการเพิ่มพื้นที่สีเขียวแก่เมือง ซึ่งก็ได้พบว่าในหลายเหตุการณ์ เรื่องของพื้นที่สีเขียวและความคำนึงต่อคุณภาพของเมือง ก็กลับกลายมาเป็นเหตุผลในการไล่ออกจากชุมชนไปในนามของความเสียสละและประโยชน์ของส่วนรวมแทน

นอกจากการศึกษาในช่วง 5 ทศวรรษที่กล่าวมาแล้ว การวิจัยนี้ยังได้ทำการศึกษาเอกสารและข้อบัญญัติทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ชุมชนและประวัติศาสตร์ พบว่ามาตรการทางกฎหมายไทยมีเอกสารและข้อบัญญัติทางกฎหมายสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ชุมชนและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานคร คือ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2518 พระราชบัญญัติควบคุมอาคาร พ.ศ. 2522 พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม

แห่งชาติ พ.ศ.2535 บทกฎหมายหรือข้อบัญญัติกรุงเทพมหานครที่เกี่ยวข้องกับกรุงรัตนโกสินทร์ และแนวนโยบายและมาตรการในการอนุรักษ์และพัฒนาบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์

2. การวิเคราะห์การจัดการและบริหารในพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ หรือชุมชนและย่านเก่าของกรุงเทพมหานคร พบว่า

2.1 การศึกษาสนใจเรื่องเมือง โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากและประเด็นที่เกี่ยวข้องก็มีความเลื่อนไหลไปตามระยะเวลาที่แนวคิดทางวิชาการชั้นนำและเป็นไปตามผลกระทบหรือสภาพจากการเปลี่ยนแปลงในยุคก่อนหน้านี้ ก่อให้เกิดงานที่ศึกษาที่เป็นไปตามกระแสความสนใจทางวิชาการ มีการนำเสนอเชิงแนวคิด รูปแบบ และการจัดการชุมชน แต่ไม่ค่อยมีผลสัมฤทธิ์ในเชิงปฏิบัติ

2.2 เมืองศูนย์กลางเป็นพื้นที่ที่มีความผันแปรในการจัดการที่มีความสัมพันธ์กับความผันผวนด้านการเมืองการปกครองของประเทศสูง ความซบเซาในการดำเนินการและการจัดการ รวมทั้งการประสานงานต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นสามารถผันแปรได้อย่างง่ายดายเมื่อมีความเปลี่ยนแปลงซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองในส่วนกลาง

2.3 ชุมชนเก่า ย่านเก่า ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในเขตเมืองศูนย์กลางจำนวนมากตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีความมั่นคงเชิงนโยบายในการบริหารจัดการ อันจะส่งผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนและชุมชนที่ไม่มีความมั่นคงในพื้นที่ที่อยู่อาศัย

2.4 การให้คำนิยามเกี่ยวกับเมือง โดยเฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับชุมชนเก่า ย่านเก่า ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ไม่มีเนื้อหาที่ชัดเจนที่มีความเกี่ยวข้องหรือให้ความสำคัญในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมเน้นย้ำถึงการดำรงวิถีชีวิตของผู้คนในชุมชน เนื้อหาการนิยามเกี่ยวกับเมืองสัมพันธ์กับการนิยามเชิงพื้นที่ โครงสร้าง แผนผัง และสิ่งปลูกสร้าง ดังที่ปรากฏในการนำเสนอส่วนข้อกฎหมายของประเทศไทย พบว่า ข้อกฎหมายที่สัมพันธ์กับเมืองจะเป็นประเด็นที่สัมพันธ์กับสิ่งปลูกสร้างที่เป็นรูปธรรม รวมทั้งเรื่องระยะเวลา ไม่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมที่มีความสัมพันธ์กับพื้นที่หรือสิ่งปลูกสร้างนั้น ๆ รวมถึงเรื่องของสิทธิอันชอบธรรมที่เกี่ยวข้องกับการอยู่อาศัยในพื้นที่

2.5 แนวทางในการอนุรักษ์ชุมชนเก่า ย่านเก่า ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ต้องให้ความสำคัญและคำนึงถึงความสัมพันธ์ในการดำรงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของผู้คนในชุมชนนั้น ๆ ที่มีอยู่ในเมืองมาเป็นสิ่งสำคัญ ไม่ใช่เพียงการดำเนินการอนุรักษ์ต่อพื้นที่ อาคาร หรือสิ่งปลูกสร้าง

2.6 ชุมชนเก่า ย่านเก่า ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ไม่มีการนิยามและให้คุณค่าเชิงวัฒนธรรม รวมทั้งไม่มีแนวทาง หรือเครื่องมืออย่างเป็นทางการในการดูแลรักษาที่ลงรอย และให้คุณค่ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เนื่องจากพื้นที่ที่ตั้งอยู่ในเมืองศูนย์กลางมีความเปลี่ยนแปลงและการเคลื่อนไหวของผู้อาศัยที่หลากหลาย ทั้งคนดั้งเดิมที่อยู่อาศัยมาก่อน คนที่เดินทางเข้ามาอยู่ใหม่ ตลอดจนประชากรแฝง เมื่อมีการระบุหรือนิยามผู้อยู่อาศัย ผู้อาศัยที่อยู่ดั้งเดิมหรือมีวิถีชีวิตที่ความสัมพันธ์กับพื้นที่จึงกลายเป็นประชากรส่วนน้อยในการดำเนินการ หรือการจัดการ และถูกมองข้ามไปอยู่เสมอ

2.7 ความเข้าใจต่อความเป็นชุมชนเก่า ย่านเก่า ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ ไม่อยู่บนพื้นฐานของความหลากหลายและความเข้าใจต่อความแตกต่างในเรื่องของการวิถีชีวิตของพื้นที่เหล่านั้น ทำให้แนวทางในการจัดการและสร้างรูปแบบการพัฒนาที่มองข้ามประเด็นความหลากหลายเหล่านั้นไป

2.8 แนวทางการพัฒนาที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่เมือง โดยเฉพาะชุมชนเก่า ย่านเก่า ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของพื้นที่ต่าง ๆ ไม่ควรจัดการในรูปแบบเดียวที่เหมือนกันไปทั้งหมด หรือใช้รูปแบบหรือโมเดลที่ตายตัว เนื่องจากแต่ละชุมชนมีความหลากหลายและความเฉพาะแตกต่างกัน ทั้งบริบทของผู้คน สังคม และวัฒนธรรมที่ต่างกัน การยอมรับและความเหมาะสมของแต่ละชุมชนแตกต่างกันจึงเป็นสิ่งที่ควรคำนึงถึง

อภิปรายผลการวิจัย

1. การทบทวนการศึกษาเกี่ยวกับพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อปกป้องสิทธิในพื้นที่เชิงกายภาพ วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของชุมชน พบว่า งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานครมีความแตกต่างกันและเกิดข้อจำกัดทางการศึกษาทั้งจาก 1) ด้านพื้นที่/สนามศึกษา ในงานศึกษาชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ในกรุงเทพมหานครซึ่งมักจะเป็นการศึกษาในพื้นที่เดิม ๆ ที่ได้รับความสนใจเพราะเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่น มีอัตลักษณ์ ทำให้เกิดการละเลยการศึกษาชุมชนที่ถูกตีความว่าไม่โดดเด่น 2) สาขาวิชาที่ให้ความสนใจศึกษาชุมชนหรือย่านในกรุงเทพมหานครจำนวนมากเป็นการศึกษาของสาขาวิชาด้านสถาปัตยกรรม ที่มุ่งเน้นศึกษาโครงสร้างด้านกายภาพ เพื่อทำการอนุรักษ์และฟื้นฟู คุณค่าด้านสถาปัตยกรรมของตึกอาคาร ไปจนถึงการวางผังชุมชน ประเด็นด้านสภาพเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ของผู้คน กลับกลายเป็นเพียงแค่องค์ประกอบรองเท่านั้น 3) ระดับงานศึกษา ส่วนใหญ่เป็นงานวิจัยในระดับ

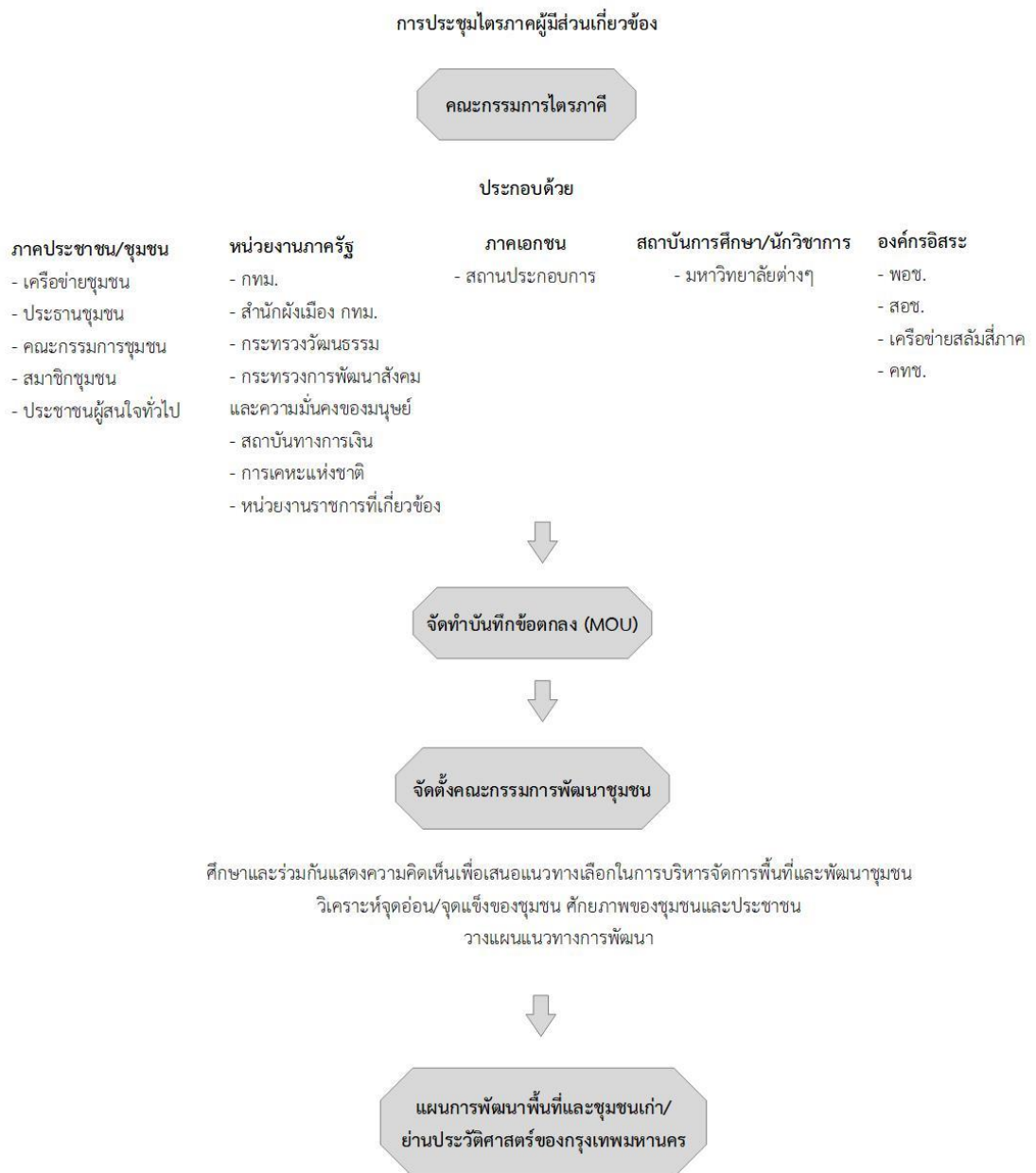
วิทยานิพนธ์ทำให้ผลการศึกษากำหนดพื้นที่เผยแพร่ และยากต่อการผลักดันสู่ประเด็นเชิงนโยบาย ส่วนในด้านมาตรการทางกฎหมายไทยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการพื้นที่ชุมชนและย่านประวัติศาสตร์ ในกรุงเทพมหานคร พบว่า กฎหมายของประเทศไทยนั้น มีช่องว่างอยู่ 2 ประเด็นใหญ่คือ 1) การนิยามที่ขาดความชัดเจนและหลากหลายต่อประเด็นด้านวัฒนธรรม เพราะการให้คำนิยามที่ไม่มีความชัดเจนและไม่มีควมหลากหลาย ส่งผลให้การจะอนุรักษ์วัฒนธรรมประเภทใดประเภทหนึ่ง ยังคงมีปัญหาและไม่สามารถทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังไม่สามารถชี้ชัดคุณสมบัติว่า สิ่งใดคือ วัฒนธรรม นอกจากนั้นการให้คำนิยามยังไม่ชัดเจน ส่งผลให้การนิยามหรือตรวจสอบคุณสมบัติต่อนิยามดำเนินไปโดยกลุ่มคนที่ไม่ใช่คนในท้องถิ่น แต่ต้องผ่านจากองค์กรส่วนกลางเท่านั้น และ 2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการอนุรักษ์ไว้ซึ่งวัฒนธรรมในท้องถิ่น อันเกิดการบัญญัติกฎหมายที่ไม่มีความชัดเจนในเรื่องการมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่น รวมทั้งการดำเนินงานเพื่อกำหนดแนวทางในการอนุรักษ์พื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม รวมถึงกำหนดว่าวัฒนธรรมใดที่ตรงตามคุณสมบัติที่ควรจะอนุรักษ์มักจะเกิดจากการตั้งคณะกรรมการจากส่วนกลาง การมีส่วนร่วมของคนในท้องถิ่นจึงมีในระดับน้อยแทบไม่มีความสำคัญ ด้วยเหตุนี้ คนในท้องถิ่นที่เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม จึงไม่สามารถเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องวัฒนธรรมของตนเอง ด้วยกลไกทางกฎหมายได้อย่างเต็มที่นัก

2. การวิเคราะห์ และนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย พบว่า การจัดการและบริหารพื้นที่เมืองที่เสมอภาคแก่พื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร มีข้อควรคำนึงที่สำคัญคือ นโยบายและแนวทางที่ไม่ควรจะเป็นการกำหนดจากบนลงล่าง กล่าวคือ ไม่ควรใช้นโยบายเป็นตัวตั้งในการกำหนดแนวทางปฏิบัติ เนื่องจากการบริหารจัดการในชุมชนเก่าและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานครเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายมากเป็นพิเศษ เพราะเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม อันเป็นรากฐานในการก่อกำเนิดอัตลักษณ์ของชุมชนเก่าและย่านประวัติศาสตร์นั้น การพัฒนาและการบริหารจัดการต้องไม่ทำลายความหลากหลายทางอัตลักษณ์ที่ควรจะมีและควรจะเป็น นโยบายและการสนับสนุนจากรัฐส่วนกลางถือเป็นส่วนประกอบสำคัญ แต่จะต้องไม่เป็นการเข้ามาจัดการอย่างเบ็ดเสร็จแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่หมายถึงการเปิดโอกาสและสร้างพื้นที่ให้หลายฝ่ายเข้ามามีส่วนร่วมต่อการกำหนดแนวทางในการจัดการและปฏิบัติ รัฐส่วนกลางควรมีบทบาทเพียงการสนับสนุน ส่งเสริม หรือผลักดันเท่าที่จำเป็น รวมทั้งตั้งมั่นในแนวทางนโยบายที่มีเสถียรภาพที่ไม่เปลี่ยนแปลงตามวาระของผู้ปกครอง นอกจากนั้นนโยบายด้านวัฒนธรรมควรมีความชัดเจน และมีเครื่องมือด้านกฎหมายที่เข้ามาสนับสนุน เพื่อเป็นการยืนยันการให้และคุ้มครองสิทธิทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้คนและชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม เนื่องจากความ

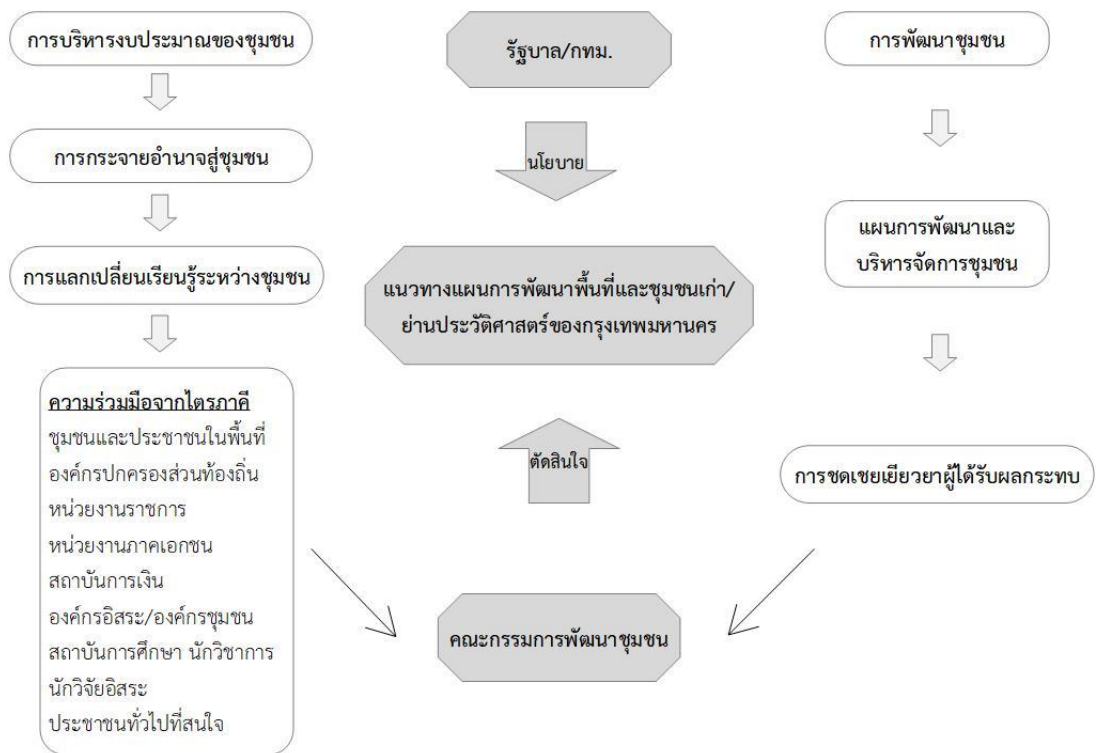
เข้าใจต่อมิติวัฒนธรรมในสังคมไทยยังมีข้อจำกัดเชิงการนิยามเป็นอย่างมาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับงานและนโยบายทางวัฒนธรรมจึงควรกำหนดนิยามต่อวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความครอบคลุมมากกว่าสถานการณ์ในสังคมและกฎหมายในประเทศไทยที่เป็นอยู่

องค์ความรู้ใหม่

การบริหารจัดการในชุมชนเก่าและย่านประวัติศาสตร์ของกรุงเทพมหานคร ไม่ควรใช้นโยบายเป็นตัวตั้งในการกำหนดแนวทางปฏิบัติ เพราะพื้นที่ที่มีความหลากหลาย สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม การพัฒนาและการบริหารจัดการจะต้องไม่ทำลายความหลากหลายทางอัตลักษณ์อันเป็นรากฐานก่อกำเนิดอัตลักษณ์ของชุมชนเก่าและย่านประวัติศาสตร์นั้น ทั้งยังพึงคำนึงต่อสิทธิทางวัฒนธรรม หรือสิทธิในการให้คุณค่าที่ควรจะเป็นการนำเสนอขึ้นจากคนในหรือผู้ครอบครองวัฒนธรรม หรือวิถีชีวิตนั้น สิทธิทางวัฒนธรรมเป็นการเสริมแรงให้คนในชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์มีโอกาสแสดงคุณค่าของวิถีชีวิตของตน รวมทั้งยังสร้างพื้นที่ให้ชุมชนและย่านมีโอกาสแสดงสิทธิในการดำรงอยู่ สิทธิในการอนุรักษ์ และสิทธิที่สัมพันธ์กับการรักษาวิถีชีวิตของชุมชนที่มีมาก่อน ดังนั้นการบริหารจัดการชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ต้องได้รับการยอมรับจากคนในวัฒนธรรมด้วย กระบวนการทำงานจึงควรใช้ต้นแบบหรือโมเดลของกระบวนการทำงานรูปแบบไตรภาคี ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 โครงสร้างการสร้างความร่วมมือในการจัดระเบียบชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

ภาพที่ 2 แผนผังแนวทางการบริหารจัดการโครงการที่เกี่ยวข้องกับชุมชนเก่าและย่านประวัติศาสตร์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลักดันการนำงานศึกษาและงานวิจัยจากหน่วยงาน และสถาบันการศึกษาไปใช้เพื่อเป็นข้อมูลในการวางแผนในระดับปฏิบัติการของส่วนงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่และมีอำนาจในการดูแล เพื่อการเรียนรู้และทำความเข้าใจ อันจะเป็นการไม่ก้าวซ้ำปัญหาเก่าอย่างในหลายสถานการณ์ที่ผ่านมา ทั้งยังไม่ให้เกิดการศึกษาที่มีประเด็นซับซ้อน แต่ไม่ได้ไปสู่การปฏิบัติจริงที่เกิดเพราะมองชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์เป็นเพียงแหล่งศึกษา แต่ไม่ได้รับข้อมูลสะท้อนกลับ และงานวิจัยจำนวนมากไม่ถูกนำมาใช้ในการทำงานของหน่วยงานพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ภายใต้ชุดโครงการวิจัยความเหลื่อมล้ำและคนจนเมือง ความเห็นในรายงานผลการวิจัยเป็นของผู้วิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป ผู้วิจัยขอขอบคุณอาจารย์ชัยญา ปัญญากำพล สำหรับแง่มุมการวิเคราะห์กฎหมายที่เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ชุมชนวัฒนธรรมและย่านประวัติศาสตร์ที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้

เอกสารอ้างอิง

- กิงเพชร ลิฬหาชีวะ. (2529). *การศึกษาศักยภาพของคลองเพื่อการแก้ไขปัญหาด้านผังเมืองของกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง). บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิรพร แสงศิลป์. (2527). *ลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมของตึกแถวในบริเวณกรุงรัตนโกสินทร์*. (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชมพูนุท พบสุข. (2549). *การแก้ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยของชุมชนบุกรุกพื้นที่ในเขตเมืองโดยการมีส่วนร่วม: กรณีศึกษาชุมชนคลองลำน้ำ กรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังชุมชน). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชาติชาย ไชยสิทธิ์. (2528). *การศึกษาเพื่อการพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ชั้นนอกด้านกายภาพ*. (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ณัฐพล แสงอรุณ. (2555). สิทธิที่จะอยู่ในเมือง: ภาพสะท้อนจากการเคลื่อนไหวเพื่อสิทธิการอยู่อาศัยของชุมชนบางบัว. *วารสารวิจัยและสาระสถาปัตยกรรม/ผังเมือง*, 9(1), 1-12.
- ทวีเดช คงอ่อน. (2538). *การศึกษาคุณค่าสภาพแวดล้อมเมืองและชุมชนกรุงธนบุรีเพื่อการอนุรักษ์*. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง). บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ทัศนะ สิงห์ศิริรักษ์. (2555). *การศึกษาปัญหาการพัฒนาเมือง กรณีศึกษากรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์วิศวกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวิศวกรรมโยธา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

- เทียมสุรย์ สิริศรีศักดิ์. (2543). *การศึกษาเพื่อการอนุรักษ์ย่านนางเลิ้ง*. (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรม). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นวลจันทร์ ทองไม้ผา. (2522). *การจัดผังเฉพาะย่านการค้าธุรกิจกลางเมือง (บริเวณสัมพันธวงศ์-ราชวงศ์)*. (วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการออกแบบชุมชนเมือง). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มติชน. (2559, 28 มีนาคม). กทม. ปิดป้ายไล่ “ชุมชนป้อมมหากาฬ” ชิดเส้น 30 เม.ย. ชาวบ้านถามให้ไปอยู่ไหน. *มติชนออนไลน์*. เข้าถึงจาก https://www.matichon.co.th/local/news_86323
- ยงธนิศร์ พิมลเสถียร. (2556). *การปรับปรุงฟื้นฟูเมืองและการอนุรักษ์เมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วรี จิระรัตน์พันธ์. (2550). *แนวทางการพัฒนาย่านเสาชิงช้า กรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วลีพร พจนะวาที. (2549). *ผลกระทบของสถานีรถไฟฟ้าใต้ดินบางซื่อที่มีต่อชุมชนและพื้นที่โดยรอบ*. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สมพงษ์ พัดบุญ. (2527). *สภาพลัทธิของสลัม: มองจากแง่เศรษฐกิจสังคมและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สร้อยสุข พงษ์พล. (2553). *แนวทางการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในกรุงเทพมหานคร*. เข้าถึงจาก <http://chmthai.onep.go.th/chm/city/document/แนวทางการเพิ่มพื้นที่สีเขียวในกทม.pdf>
- สินีนาม วังศ์สวัสดิ์. (2545). *การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังการรื้อถอนย้ายจากชุมชนใต้สะพาน*. (วิทยานิพนธ์เคหพัฒนศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเคหการ). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภา รุจิรกุล. (2545). *แนวทางการฟื้นฟูพื้นที่ศูนย์กลางเก่า: กรณีศึกษาย่านวงเวียนใหญ่*. (วิทยานิพนธ์การวางแผนภาคและเมืองมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนผังเมือง). คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

โสภณ จงสมจิตร. (2530). *การศึกษาสิ่งแวดล้อมเพื่อการอนุรักษ์ประวัติศาสตร์สถานที่เกาะเมืองรัตนโกสินทร์ชั้นใน*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Huchzermeyer, M. (2014). Invoking Lefebvre's 'right to the city' in South Africa today: A response to Walsh. *City*, 18(1), 41-49.

Lees, L., Shin, H. B., and Lopez-Morales, E. (2016). *Planetary gentrification*. Cambridge: Polity.

Parker, S. (2003). *Urban theory and the urban experience*. London: Routledge.

